

Uchwała z dnia 19 grudnia 2003 r., III CZP 95/03

Sędzia SN Jacek Gudowski (przewodniczący, sprawozdawca)

Sędzia SN Hubert Wrzeszcz

Sędzia SN Kazimierz Zawada

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Powiatowego Rzecznika Konsumentów w B. przeciwko Międzynarodowej Korporacji Gospodarczej "I.C.", sp. z o.o. w T. o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 19 grudnia 2003 r., przy udziale prokuratora Prokuratury Krajowej Piotra Wiśniewskiego, zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Apelacyjny w Warszawie postanowieniem z dnia 19 września 2003 r.:

"Czy postępowanie w sprawie z powództwa powiatowego rzecznika konsumentów o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone objęte jest powagą rzeczy osądzonej prawomocnego wyroku uznającego za niedozwolone tych samych postanowień wzorca umowy, wydanego w sprawie z powództwa Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów przeciwko temu samemu pozwanemu", a w przypadku udzielenia negatywnej odpowiedzi na postawione wyżej pytanie "czy w sprawie z powództwa powiatowego rzecznika konsumentów o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone dopuszczalne jest wydanie merytorycznego rozstrzygnięcia w sytuacji, gdy istnieje prawomocny wyrok uznający za niedozwolone te same postanowienia wzorca umowy, wydany w sprawie z powództwa Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów przeciwko temu samemu pozwanemu, czy też wydanie wyroku jest zbędne, a postępowanie podlega umorzeniu na podstawie art. 355 § 1 k.p.c.?"

podjął uchwałę:

Powaga rzeczy osądzonej wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone wyłącza – od chwili wpisania tego postanowienia do rejestru (art. 479⁴³ w związku z art. 365 i 479⁴⁵ § 2 k.p.c.) – ponowne wytoczenie powództwa w tym przedmiocie, także przez osobę nie biorącą

udziału w sprawie, w której wydano wyrok.

Uzasadnienie

Powiatowy Rzecznik Konsumentów w B. w pozwie skierowanym przeciwko Międzynarodowej Korporacji Gospodarczej „I.C.”, spółce z o.o. w T. wniósł o uznanie za niedozwolone – i zakazanie w umowach z konsumentami – określonych postanowień wzorca umowy.

Wyrokiem z dnia 27 listopada 2002 r. Sąd Okręgowy w Warszawie, Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów uwzględnił powództwo i zarządził publikację tego wyroku w Monitorze Sądowym i Gospodarczym na koszt strony pozwanej.

Rozpoznając apelację od tego wyroku, Sąd Apelacyjny w Warszawie z urzędu powziął wiadomość, że prawomocnym wyrokiem z dnia 21 sierpnia 2002 r., wydanym w sprawie XVII Amc 50/01 z powództwa Prezesa Urzędu Konkurencji i Konsumentów przeciwko Międzynarodowej Korporacji Gospodarczej „I.C.”, Sąd Okręgowy w Warszawie orzekł już w przedmiocie uznania za niedozwolone – i zakazania w umowach z konsumentami – postanowień wzorca umowy, których dotyczy postępowanie w sprawie niniejszej. W związku z tym Sądowi Apelacyjnemu nasunęły się wątpliwości, którym dał wyraz w przedstawionym Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia zagadnieniu prawnym.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Postępowanie w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone – będące postępowaniem szczególnym w ramach postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych – zostało wprowadzone do kodeksu postępowania cywilnego ustawą z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (Dz.U. Nr 22, poz. 271), która weszła w życie w dniu 1 lipca 2000 r. W ten sposób ustawodawca włączył do prawa polskiego zasady wynikające z Dyrektyw Rady Wspólnot Europejskich, w tym przede wszystkim Dyrektywy 93/13/EWG o niedozwolonych klauzulach w umowach konsumenckich z dnia 5 kwietnia 1993 r. (Dz.Urz. UE z dnia 21 kwietnia 1993 r., Nr L 95/29).

Celem tego postępowania jest tzw. abstrakcyjna kontrola wzorców umowy, dokonywana w oderwaniu od konkretnej umowy; w razie uwzględnienia powództwa sąd gospodarczy, kierując się przepisami art. 384-385⁴ k.c., orzeka, że konkretne,

zaskarżone postanowienia wzorca umowy są niedozwolone i zakazuje ich stosowania (art. 479⁴² § 1 k.p.c.). Zgodnie z art. 479⁴³ k.p.c., wyrok ma – od chwili wpisania do odpowiedniego rejestru (art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c.) – skutek także wobec osób trzecich.

Należy podkreślić, że art. 479⁴³ k.p.c. nie jest jedynym przepisem przewidującym skuteczność wyroku nie tylko w stosunku do stron procesu, ale również wobec osób trzecich. Można przykładowo wymienić także art. 435 § 1 i art. 458 § 1 k.p.c., art. 254 § 1 i 4 oraz art. 427 § 1 i 2 k.s.h., art. 42 § 7 ustawy z dnia 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze (jedn. tekst: Dz.U. z 2003 r. Nr 188, poz. 1848) albo art. 23 ust. 4 ustawy z dnia 26 października 2000 r. o giełdach towarowych (Dz.U. Nr 103, poz. 1099 ze zm.). Wszystkie te przepisy spowodowały już wcześniej konieczność opisaną istoty tzw. rozszerzonej prawomocności materialnej (art. 365 § 1 *in fine* k.p.c.) oraz określenia jej stosunku do powagi rzeczy osądzonej, stanowiącej przeszkodę procesową dla ponownego rozpoznania sprawy raz już merytorycznie rozstrzygniętej (art. 366 w związku z art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c.).

Problem nie jest zatem nowy; powstał zresztą zaraz po wejściu w życie kodeksu postępowania cywilnego z 1964 r., w związku z tym, że w art. 366 – będącym odpowiednikiem art. 382 k.p.c. z 1930 r. – nie powtórzono zastrzeżenia, iż prawomocny wyrok ma powagę rzeczy osądzonej także w stosunku do innych osób niż strony procesu, jeżeli to wynika z ustawy. Nauka zaproponowała kilka rozwiązań tego problemu, bez wątplenia jednak najbardziej przekonująca i najpełniejsza, a także przynosząca najbardziej pożyteczne skutki praktyczne, jest koncepcja, zgodnie z którą – mówiąc najkrócej – granicami podmiotowymi powagi rzeczy osądzonej objęte są w zasadzie strony procesu, a w wypadkach w ustawie przewidzianych także inne osoby; w takich wypadkach dochodzi do połączenia rozszerzonej prawomocności z powagą rzeczy osądzonej, czemu nie przeszkadza brak w art. 366 k.p.c., znanej z art. 382 d.k.p.c., formułki „jeżeli z ustaw inaczej nie wynika”. Mówiąc inaczej, wypadki rozszerzonej podmiotowo prawomocności materialnej należy rozpatrywać nie tylko w aspekcie mocy wiążącej prawomocnego orzeczenia (art. 365 § 1 k.p.c.), ale także w aspekcie powagi rzeczy osądzonej (art. 366 k.p.c.).

W konsekwencji, wypadki rozszerzonej prawomocności i powagi rzeczy osądzonej można podzielić na dwie grupy; pierwszą stanowią wypadki, w których wyrok – ze względu na szczególny charakter przedmiotu osądu – skutkuje dla

wszystkich i przeciw wszystkim (np. art. 435 § 1 i art. 458 § 1 k.p.c.), natomiast do drugiej grupy należą wypadki, w których wyrok skutkuje wobec osób trzecich ze względu na szczególny stosunek tych osób do jednej ze stron procesu i tylko wobec niej (np. wypadki następstwa prawnego, w tym objęte regulacją art. 192 pkt 3 k.p.c.). Tożsamość stron procesowych, jako warunek istnienia powagi rzeczy osądzonej, skutkującej w innej, późniejszej sprawie odrzuceniem pozwu (art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c.), zachodzi więc zarówno wtedy, gdy w obydwu sprawach uczestniczą te same strony – bez względu na rolę procesową – jak i wtedy, gdy zamiast strony wcześniejszego procesu występuje jej następca prawny lub inna osoba objęta w danym wypadku rozszerzoną prawomocnością.

Przedstawiona koncepcja ujmowania rozszerzonej prawomocności materialnej w łączności z powagą rzeczy osądzonej, akceptowana przez przeważającą część doktryny, jak też znajdująca odzwierciedlenie w judykaturze Sądu Najwyższego (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 3 grudnia 1971 r., III CRN 361/71, OSPiKA 1972, nr 10, poz. 179, oraz z dnia 27 kwietnia 1999 r., III CKN 48/99, nie publ.), pozwala rozstrzygnąć zagadnienie prawne przedstawione przez Sąd Apelacyjny i przyjąć, że powaga rzeczy osądzonej wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone wyłącza – od chwili wpisania tego postanowienia do rejestru (art. 479⁴³ w związku z art. 365 i art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c.) – ponowne wytoczenie powództwa w tym przedmiocie, także przez osobę nie biorącą udziału w sprawie, w której wydano wyrok; pozew obejmujący takie powództwo podlega odrzuceniu (art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c.).

Za takim rozwiązaniem, obok argumentów jurystycznych, przemawiają także względy celowościowe i funkcjonalne. Jego przyjęcie pozwala uniknąć prowadzenia kilku postępowań, z których każde musiałoby kończyć się identycznym rozstrzygnięciem merytorycznym, a ponadto sprzyja charakterowi postępowania w sprawie o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone, którego celem podstawowym jest usunięcie postanowień wzorca uznanych za abuzywne z obrotu ze skutkiem nie tylko dla stron procesu, lecz także wobec osób trzecich (*erga omnes*). Można więc stwierdzić, że szczególny przedmiot postępowania o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone, jak i również leżący w sferze publicznej cel kontroli abstrakcyjnej, dodatkowo wspiera przyjęcie koncepcji łączącej rozszerzoną prawomocność materialną nie tylko z mocą wiążącą

prawomocnego wyroku, ale także z jego powagą rzeczy osądzonej jako negatywną przesłanką procesową.

Z tych przyczyn Sąd Najwyższy podjął uchwałę, jak na wstępie.